

ANTKAKLIŲ TRIMITINIAIS GALAIS (III GR.) CHRONOLOGIJS KLAUSIMU

MYKOLAS MICHELBERTAS

Pastaraisiais metais tyrinėjant Paragaudžio pilkapyną (Šilalės raj., Kvedarnos apyl.) buvo atidengta keletas kapų, kuriuose aptiktos žalvarinės antkaklės su pridėtais tuščiaviduriais galais. Kapų kompleksai padeda nustatyti tikslesnę šių antkaklių chronologiją. Iki šiol antkaklių tuščiaviduriais trimitiniais galais datavimas buvo sunkus, nes į Lietuvos ir kaimyninių kraštų muziejus buvo patekę tik atsitiktiniai radiniai, kilę iš pilkapynų ar kapinynų suardytų kapų.

Trimitinių antkaklių tuščiaviduriais galais radimo vietos yra šios: Girdiškė (Šilalės raj.), Glaušiai (Kėdainių raj.), Linkuva (Pakruojo raj.), Panevėžio buv. apskr. be tikslios radimo vietos (tikriausiai - Linkuva). Paventė (Akmenės raj.), Plateliai (Plungės raj.), Vilkų kampas (Šilutės raj.). Taigi, iki Paragaudžio pilkapyno tyrinėjimų Lietuvoje buvo rastos 7 trimitinės antkaklės tuščiaviduriais galais.

Dalis minėtų antkaklių buvo paskelbta archeologinėje literatūroje [žr. 1, Fig. 1885; 2, Nr. 92, 93, 94; 3, pav. 27; 4, Nr. 451, 462]. Antkaklių trimitiniais galais radiniai Rytų Pabaltijyje išsamiai apžvelgti [5, 264-273], išskiriant ir antkaklių tuščiaviduriais galais grupę. Nepateikdamas detalesnio atskirų grupių datavimo, H. Moora Rytų Pabaltijo trimitinės antkaklės datuoja I-II a. po Kr., dalį - III a. po Kr. pradžią. Pokario metais kai kurios antkaklės tuščiaviduriais trimitiniais galais mėginamos datuoti tiksliau. Pvz., R. Kulikauskienės ir R. Rimantienės sudarytame senovės lietuvių papuošalų albume Glaušių antkaklė datuojama III-IV a., Vilkų Kampo antkaklė - IV a. [2, p. 324]. "Lietuvos TSR archeologijos atlasas" šios grupės antkaklės aptartos šio straipsnio autorius [6, p. 10-12]. Visos antkaklės tuščiaviduriais trimitiniais galais buvo priskirtos III grupei. Manant, kad III gr. antkaklės yra vėlyviausios tipologiniu atžvilgiu, jos buvo datuojamos III a. Tik po 1982 m. Paragaudžio pilkapyno tyrinėjimų, šio straipsnio autorius mėgino patikslinti atskirų III gr. antkaklių chronologiją. Darbe apie senąjį geležies amžių Lietuvoje nurodyta, kad dalis šios grupės antkaklių nešiota B₁ periodo (10-70 m.e.m.) pabaigoje - B₂ periodo (70-150 m.e.m.) pradžioje [7, p. 88]. Nauji radiniai Paragaudžio pilkapuose patvirtino šią prielaidą.

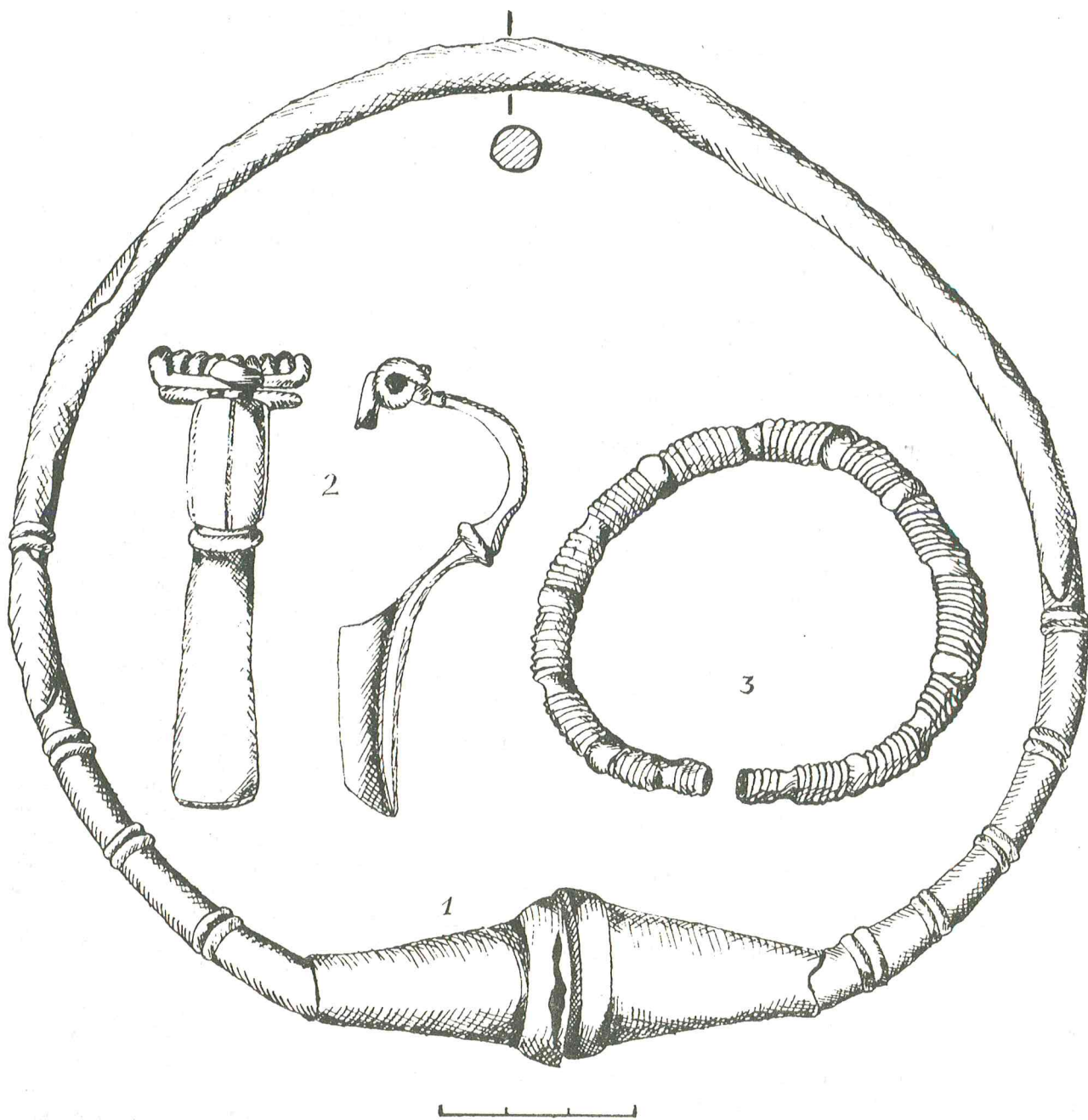
Paragaudžio kapų kompleksai su III gr. trimitinėmis antkaklėmis.

1982 m. kasinėjimų metu II pilkapyje, sampilo centre, ant pilkapio pagrindo, 65-70 cm gylyje nuo sampilo viršaus buvo aptiktos griautinio kapo liekanos (kapas Nr.1). Mirusiojo griaučiai buvo beveik visiškai sunykę. Buvo išlikę keli kaulų fragmentai, kurie lietėsi prie žalvarinių daiktų - stuburo slankstelis, kelių šonkaulių liekanos, krūminis dantis. Mirusiojo galvūgalyje ir kojūgalyje rasta po 2 akmenis, kurie greičiausiai buvo padėti skobtiniam kars-tui paremti. Sprendžiant pagal akmenų ir įkapių padėtį, mirusysis laidotas galva į ŠV 315° kryptimi.

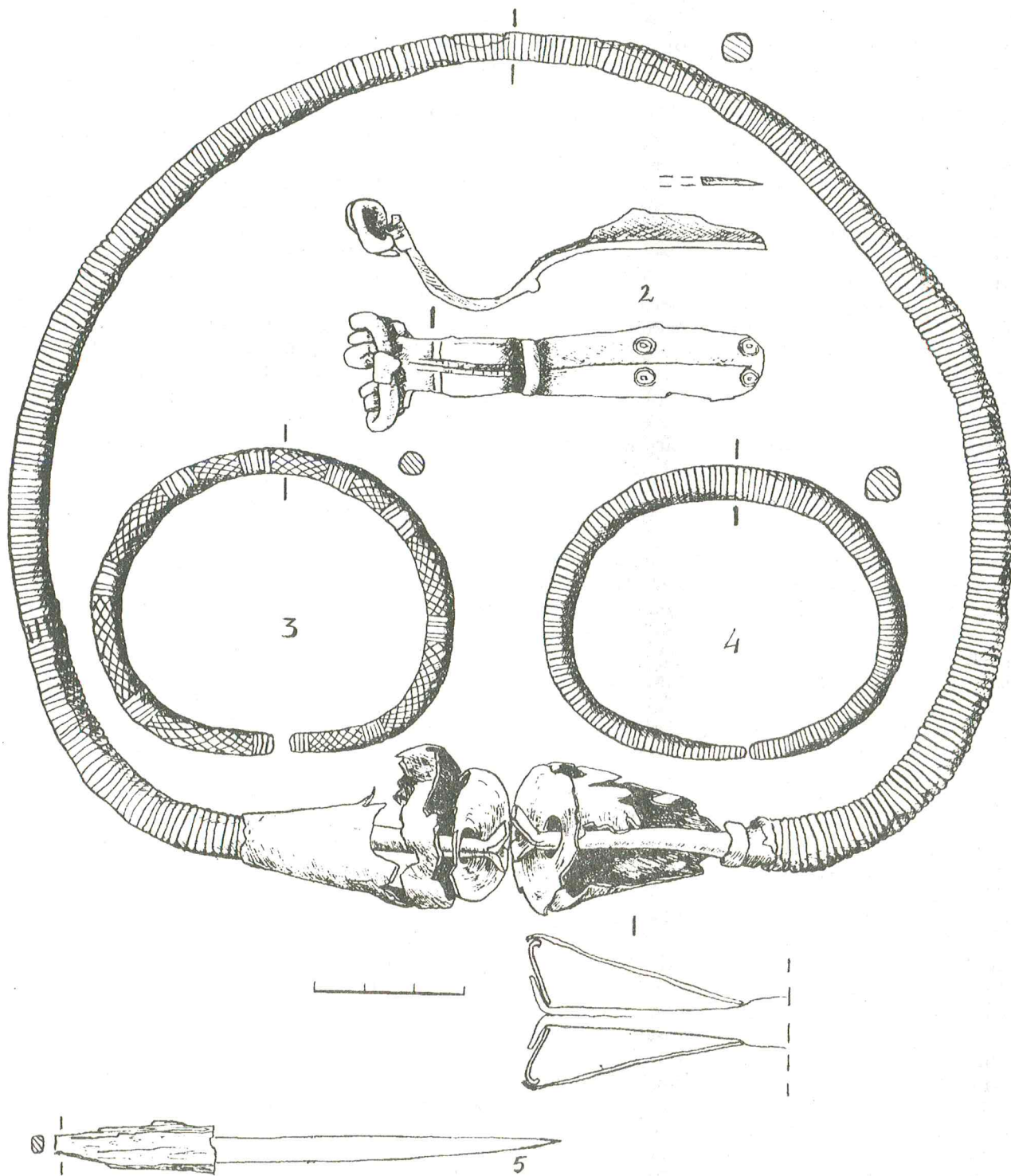
Mirusiojo kaklo srityje, per 7 cm nuo galvūgalių akmenų, rasta žalvarinė antkaklė tuščiaviduriais trimitiniais galais. Po ja buvo kažkokios organinės medžiagos liekanų. Per 13 cm nuo antkaklės kojų link, skersai mirusiojo krūtinės gulėjo žalvarinė pagrindinės serijos akinė segė. Per 4 cm nuo antkaklės kairiojo peties srityje rasta žalvarinė I gr. apskrito pjūvio apyrankė, sulūžusi į 2 dalis. Taigi, šio kapo kompleksą sudaro 3 daiktai - antkaklė, segė ir apyrankė (pav. 1:1-3). Antkaklė tuščiaviduriais trimitiniais galais turi apskrito pjūvio lankelį, kurio skersmuo per vidurį - 0,7 cm. Lankelis yra beveik visur vienodo storio, ornamentuotas skersiniais grioveliais su protarpiais. Lankelis baigiasi pridėtais uždariais tuščiaviduriais galais, padarytais iš skardos. Šie galai yra labai arti vienas kito, todėl nematyti, kaip jie yra pritvirtinti. Antkaklės skersmuo - 16,5 cm, galų skersmuo - 2,5 cm.

Akinė segė priklauso O. Almgreno III grupės 52 tipui (toliau sutrumpintai - A 52). Segės aukštis - 7,2 cm, įvijų plotis - 1,7 cm, kojėlės plotis apačioje - 1,5 cm. Apskrito pjūvio apyrankės lankelis puoštą skersiniais grioveliais su protarpiais. Lankelio skersmuo per vidurį - 0,4 cm.

Kapo komplekso chronologijos nustatymui svarbiausia yra akinė A 52 tipo segė. Šio tipo segės O. Almgrenas datavo I a. II puse [8, p. 114], R. Jamka - I a. II ketvirčiu, manydamas, kad po to per du kitus dešimtmečius jos palaipsniui išnyko [9, p. 56]. Manytume, kad A 52 tipo segė leidžia kapo kompleksą datuoti

1 pav. Paragaudis (Šilalės raj.). Pilk. II. k. Nr.1 . 1 - antkaklė, 2 - segė, 3 - apyrankė

2 pav. Paragaudis. Pilk. XXXVIII, k. Nr. 2. 1 - antkablė, 2 - segė, 3-4 - apyrankės, 5 - yla

I a. viduriu - III ketvirčiu. Šiai chronologijai neprieštarauja ir I gr. apskrito pjūvio apyrankių, kurios Lietuvoje pasirodė B₁ periodo pabaigoje - B₂ periodo pradžioje, datavimas [7, p. 137].

1987 m. kasinėjimų metu XXXVIII pilkapiu centre, ant pilkapiu pagrindu, 70-75 cm gylyje nuo sampilo viršaus buvo rastos sunykusio moters kapo liekanos (kapas Nr.2). Mirusiosios griaučiai buvo visai sunykę, išskyrus nežymias dantų liekanas. Galvūgalyje ir juosmens srityje rasta po 2 akmenis, dar 2 akmenys - kojūgalyje kairėje pusėje. Galbūt ir šie akmenys buvo skirti skobtiniam karstui paremti. Sprendžiant pagal akmenų ir įkapių padėtį, mirusioji laidota galva į ŠV 285° kryptimi.

Mirusiosios galvos-kaklo srityje, prie pat galvūgaliu akmenų rasta žalvarinė antkaklė tuščia-viduriais trimitiniais galais. Antkaklės galai buvo pasisukę mirusiosios dešiniojo peties link. Per 6 cm nuo antkaklės, krūtinės srityje, skersai jos, koteliu į dešinę, smaigaliu į kairę gulėjo geležinė yla. Prie pat ylos, įvija į dešinę skersai krūtinės gulėjo žalvarinė akinė segė. Per 7-12 cm nuo segės kojų link buvo rastos 2 žalvarinės apskrito pjūvio apyrankės. Taigi, šio kapo kompleksą sudaro 5 daiktai - antkaklė, yla, segė ir 2 apyrankės (pav. 2:1-5). Antkaklė trimitiniais galais turi apskrito pjūvio lankelį, puoštą skersiniais grioveliais. Lankelis į galus storėja ir baigiasi 2 žymiai plonesniais, galuose dvišakiais strypais. Tuščia-viduriais galai padaryti iš palyginti nestoros žalvarinės skardos ir pritvirtinti ant lankelio minėtų strypų pagal- ba, užlenkiant pačius strypų galiukus. Antkaklės skersmuo - 18-20 cm, lankelio skersmuo per vidurį - 0,7 cm, galų skersmuo - 3,1 cm.

Akinė segė priklauso prūsų serijai. Ji artimiausia O. Almgreno III grupės 58-59 tipams (A 58-59). Segės kojelė šiek tiek aptrupėjusi, sunykusi adata. Segės ilgis - 7,9 cm, įvijos plotis - 2,5 cm, kojelės plotis apačioje - 1,8 cm. Lankelis nuo kojelės atskirtas profilia- vimu - voleliu. Ant kojelės yra 4 akutės. Apskrito pjūvio apyrankės priklauso I grupei. Viena jų ištiesai ornamentuota skersiniais griove- liais, antroji - skersiniais grioveliais ir sietelinio raštu. Apyrankių dydis - 6,2x7,2 ir 6,4x7,2 cm, lankelių skersmuo per vidurį - 0,7-0,8 cm. Ge- ležinė yla aptrupėjusi, jos ilgis - 10,5 cm.

Ir šio kapo kompleksu chronologijos nusta- tymui svarbi akinė segė. A 58-59 seges O. Almgrenas datuoja I-II amžių riba, R. Jamka - I a. IV ketvirčiu - II a. III ketvirčiu [žr. 9,

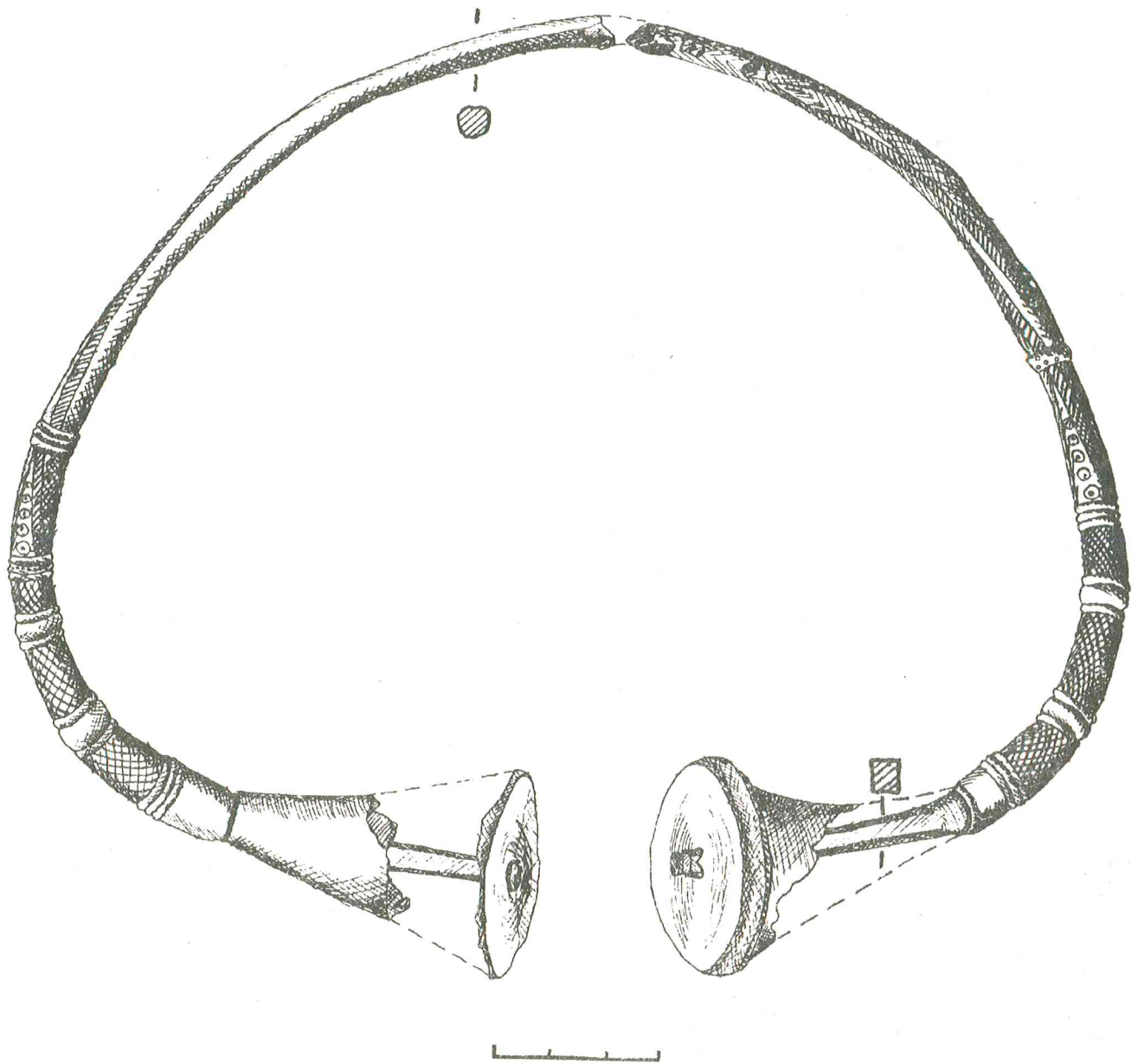
p. 64]. Lietuvoje šio tipo segių daugiausia rasta su B₂ periodo daiktais. I gr. apskrito pjūvio apyrankių chronologija jau minėta. Gali- ma tik pridurti, kad ir jų daugiausia rasta B₂ periodo paminkluose. Taigi platesnė XXXVIII pilkapiu kapo Nr. 2 chronologija būtų B₂ pe- riodas. Tačiau šį datavimą galima dar šiek tiek patikslinti. Tarp to paties pilkapiu akmenų vai- niko, kur buvo kapas Nr.2, prie pat vainiko pietvakarinės sienos buvo aptiktas mergaitės kapas Nr. 1, kurį tenka laikyti jau vėlyvesniu kapu šiame pilkapyje, įkastu į sampilą. Pastaro- jo kapo daiktų kompleksą sudarė žalvarinių ka- rolių ir įvijų apvarėlė, A 58-59 tipo žalvarinė akinė segė ir žalvarinė apyrankė pumpurinia- is galais. Mergaitės kapo kompleksą galima datuo- ti vėliausiai B₂ periodo I puse, nes apyrankės pumpurinia- is galais Lietuvoje naudotos B₁ pe- riode - B₂ periodo I pusėje [7, p. 135]. Todėl ir moters kapo Nr. 2 kompleksas netu- rėtų būti vėlyvesnis, kaip B₂ periodo I pusė (apie 70-110 m.e.m.).

Taigi Paragaudžio pilkapyu kapų kompleksai su III gr. antkaklėmis trimitiniais galais patiks- lina šių antkaklių chronologiją. Antkaklės su tuščia-viduriais trimitiniais galais Lietuvoje nešio- tos I a. viduryje - II pusėje, galbūt dar II a. pradžioje.

Trimitinių antkaklių tuščia-viduriais galais pogrupiai. Mūsų nustatytą datavimą dabar vargu ar galima taikyti visoms minėtoms III gr. trimitinėms antkaklėms. Pagal gamybos technologiją galima išskirti kelis II gr. antkak- lių pogrupius.

Pogrūpiui A skirtinos antkaklės, kurių tuš- čiaviduriais galai yra uždari ir pritvirtinti metali- nio strypo galus užlenkiant į abi puses galo priekyje (Paragaudis, pilk. XXXVIII, k. Nr. 2, Vilų Kampas). Skiriasi šio pogrupio antkaklių lankelių ornamentas. Pvz., Vilų Kampo ant- kaklė puošta sietelinio raštu, išilginiais ir įžam- biais grioveliais, ranteliais, akutėmis. Šiam pogrupiui ir tenka taikyti mūsų nustatytą data- vimą.

Pogrūpiui B skirtinos antkaklės, kurių tuš- čiaviduriais uždari galai pritvirtinti užkniedijus strypų galus (Girdiškė, Plateliai, pav. 3). Šio pogrupio antkaklių lankeliai puošti skersiniais ir įžambiais grioveliais, ranteliais, akutėmis. Tik- riausiai šis pogrupis chronologiniu požiūriu gali būti vienalaikis pogrupiui A. Tiksliau neaišku, kuriam pogrupiui - A ar B - skirti Paragau- džio II pilkapiu k. Nr. 1 antkaklė.

3 pav. Plateliai (Plungės raj.). Antkaklė

Pogrūpiui C skirtina Paventės antkaklė, kurios tuščiaaviduris galas baigiasi gražia azūrine rozete, o lankelis puoštas skersiniais ir įžambiais grioveliais, ranteliais. Kaip minėta, tai atsitiktinis radinys. Pagal atlikimo stilių ir ornamentiką jis galėtų būti datuojamas B₂ periodu.

Pogrūpiui D skirtinos antkaklės, kurių tuščiaaviduriai galai yra atviri, ant jų uždėti 2 (Glausiai) arba 3 žiedai (Panevėžio buv. apskr.), kartais į šiuos žiedus įkabinant kilpeles ir prie jų pritvirtinant pusbėnelio formos ir kitus kabučius (Linkuva). Antkaklių lankeliai neornamentuoti. Galbūt tai vėlyviausias tipologiniu ir chronologiniu atžvilgiu pogrupis, atsiradęs II-III m. e. amžių riboje. Žinoma, chronologiją galėtų patikslinti šio pogrupio antkaklių radiniai kapų kompleksuose.

Taigi, III gr. antkaklės trimitiniais galais kol kas daugiausia rastos Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapynų teritorijoje, daugiausia šio regiono vakarinėje dalyje. Matyt, tai buvo beišsiskiriančių žemaičių - žiemgalių genčių vie-

nas gražesnių papuošalų tipų senojo geležies amžiaus I pusėje.

LITERATŪRA

1. **Aspelin R. J.** Antiquites du Nord Finno-Ougrien. Helsinki. 1884. N. 5.
2. Lietuvių liaudies menas: Senovės lietuvių papuošalai. Sudarė **R. Kulikauskienė** ir **R. Rimantienė**. V., 1958. Kn. 1.
3. **Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A.** Lietuvos archeologijos bruožai. V., 1961.
4. **Die Balten.** Die nördlichen Nachbarn der Slawen. Freiburg i. Br., 1987.
5. **Moora H.** Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr.: Analyse. Tartu, 1938. T. 2.
6. Lietuvos TSR archeologijos atlasas: IV. I-XIII a. radiniai. V., 1978.
7. **Michelbertas M.** Senasis geležies amžius Lietuvoje. V., 1986.
8. **Almgren O.** Studien über noneuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und südrussischen Formen. Leipzig, 1923.
9. **Jamka R.** Fibule typu oczkowanego w Europie Środkowej z szczególnym uwzględnieniem ziem polskich // Materiały Starożytne. Wrocław i inn., 1964. T. 10. S. 7-104.

ZUR FRAGE DER CHRONOLOGIE DIE TROMPETENHALARINGEN (3. GRUPPE)

MYKOLAS MICHELBERTAS

ZUSAMMENFASSUNG

In letzten Jahren waren im Hügelgräberfeld von Paragaudis (bei Kvedarna, Rayon Šilalė) zwei Gräber entdeckt, in welchen die Trompetenhalsringe mit hohlen, aufgesetzten Endstücken (3. Gr.) gefunden worden sind. Diese Gräberkomplexe sind datierbare Funde von Trompetenhalsringen der 3. Gruppe. In Litauen sind bisher die Trompetenhalsringe dieser Art als Einzelfunde aus zerstörter Gräbern bekannt. Aus Litauen sind folgende Fundstellen bekannt: Girdiškė, Rayon Šilalė, Glausiai, Rayon Kėdainiai, Linkuva, Rayon Pakruojis, ehem. Kreis Panevėžys, FO unbek., Paventė, Rayon Akmenė, Plateliai, Rayon Plungė und Vilku Kampas, Rayon Šilutė.

Im Jahre 1982 sind im II. Hügelgrab von Paragaudis (Grab 1.) ein Trompetenhalsring mit hohlen Enden zusammen mit einer Augenfibel der Hauptserie (Almgrenstyp 52), und ein Armring mit rundem Querschnitt (1. Gr.) gefunden worden (Abb. 1). Dieses Grabkomplex gehört zur Mitte des 3. Viertels vom 1. Jh. Im Jahre 1987 sind in XXXVIII. Hügelgrab (Grab 2.) ein Trompetenhalsring der 3. Gruppe zusammen mit Augenfibel preussischer Nebenserie (Almgrenstyp 58-59), zwei Armringe mit rundem Qu-

erschnitt (1. Gr.) und Pfriem gefunden worden (Abb. 2). Dieser Grabfund ist wahrscheinlich nicht später als von der 1. Hälfte B₂ - Periode (um 70 - 110 J. u. Z.). Die Grabkomplexe von Paragaudis zeigen, dass die Trompetenhalsringe mit hohlen Endstücken in Litauen in der Mitte der 2. Hälfte des 1. Jh., vielleicht am Anfang 2. Jh. getragen worden waren. Aber diese Datierung möchten wir nur für die Halsringe Paragaudis-Typ und für die Halsringe näheres Arts (Abb. 3) anwenden.

Sind die Halsringe mit Trompetenenden der 3. Gr. sind am häufigsten in Hügelgräbern Žemaitijas und Nordlitauens angetroffen worden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Paragaudis (Rayon Šilalė). Hügelgrab II., Grab 1. 1 - Halsring, 2 - Fibel, 3 - Armring
Abb. 2. Paragaudis. Hügelgrab XXXVIII., Grab 2. 1 - Halsring, 2 - Fibel, 3-4 - Armringe, 5 - Pfriem
Abb. 3. Plateliai (Rayon Plungė). Halsring